

Atıf/Citation

Uğur, A., Aliğağoğlu, A., (2020), Şehir coğrafyası: Türkiye’de şehir coğrafyasının gelişimi.. Doğu Coğrafya Dergisi 25(44), 46-60

ŞEHİR COĞRAFYASI: TÜRKİYE’DE ŞEHİR COĞRAFYASININ GELİŞİMİ

Urban Geography: Development of Urban Geography in Turkey

Doç.Dr. Abdullah UĞUR¹

Prof.Dr. Alpaslan ALİĞAĞOĞLU²

Öz:

Bu çalışmada Türkiye’deki şehir coğrafyasının gelişimi Batı Dünyası’ndaki şehir coğrafyasının gelişimi dikkate alınarak karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Çalışma, kaynak taraması yoluyla Türkiye’de şehir coğrafyası konusunda yapılmış çalışmaların, Batı Dünyası şehir coğrafyasında etkili olan yaklaşımlar açısından, içerik analizi yoluyla ortaya konulmaktadır. Çalışmanın veri kaynaklarını Türkiye’de coğrafya alanında yayınlanan süreli yayınlardaki şehir coğrafyası çalışmaları ile şehir coğrafyası konusunda yapılmış yüksek lisans ve doktora tezleri oluşturmaktadır. Çalışma, pozitif-normatif bakış açısıyla ele alınmaktadır. Türkiye’deki şehir coğrafyasının gelişim süreci üç döneme ayrılarak incelenmektedir. Bu inceleme sonucunda Türkiye’nin şehir coğrafyasında görülen yaklaşımlar ile Batı Dünyası şehir coğrafyasında görülen yaklaşımlar açısından farklılıklar olduğu ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklar, ilk dönemde çok büyük değilken zamanla artış göstermiştir. Türkiye’deki şehir coğrafyasında Alman ve Fransız ekolünün etkisi söz konusudur. Bu etki günümüze kadar gelmiştir. Türkiye’de şehir coğrafyası, Batı Dünyası şehir coğrafyasında ortaya çıkan yakın zamanlı değişimler konusunda istenilen düzeye gelmiş değildir.

Anahtar Kelimeler: Şehir coğrafyası, Coğrafya, Bilimsel gelişme, Türkiye, Batı Dünyası

Abstract:

In this study, the development of urban geography in Turkey is comparatively dealt with considering the development of cities in the Western world. Working through literature review of studies on the urban geography in Turkey, content analysis is revealed in terms of effective approaches to urban geography in the Western world. The study data sources are published articles on urban geography and graduate and doctoral thesis on the urban geography in Turkey. The study is taken from a positive-normative point of view. The development of urban geography in Turkey is divided into three periods. At the end of this analysis, the approaches to urban development in Turkey and the approaches to urban development in Western world Show differences while these differences are not so severe in the initial periods, they increase in time. There is an German and France style on urban geography in Turkey. This effect is still pervasive. The changes in urban geography in Turkey are still behind the changes observed in the urban geography of the Western word.

Keywords: Urban geography, Geography, Scientific development, Turkey, Western World

¹ Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü. abdullahugur@pau.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8502-1297

² Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, alpaslan38ster@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6198-3878

1. Giriş

II. Dünya Savaşı’ndan sonra, liberal ekonomiye sahip ülkelerde hızlanan sanayileşme ve makineleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte ekonomik bakımdan 1950’liler ve 1960’ların başları bir refah ve bolluk dönemi, 1960’ların sonu ve 1970’lerin başları ise ekonomik sorunların iyice arttığı ve bununla bağlantılı toplumsal huzursuzlukların ortaya çıktığı bir dönemi yansıtmaktaydı. Öyle ki Dünya, 1950’lerden itibaren hızlanan sanayileşme ve makineleşmenin yaygınlaşmasıyla gittikçe artan çevre sorunlarının yanında liberal ekonomilerde 1970’lerin başlarında üretimin azalması ve enflasyonun artışıyla aynı yıllara denk gelen petrol fiyatlarındaki artışla bir kriz dönemine girmişti (Özgür ve Tümertekin, 2010: 272-273, 304). Böylece bozulan sosyo-ekonomik ve doğal çevre dengesi ile bunlarla bağlantılı çeşitlenen sorunlar nedeniyle küresel liberalizmde 1970’lerden itibaren artık daha zor yaşanabilir görünüyordu (Wallerstein, 2012: 82, 89-95).

Küresel liberal ekonomilerde 1960’ların sonu 1970’lerin başlarında artış gösteren sorunların analizi ve bunlara çözüm önerileri geliştirme süreci, beşeri bilimlerde varlık gösteren mevcut akımların eleştirilmesi ile karşılık bulmuş ve farklı birçok yeni akımın gelişimiyle sonuçlanmıştır. Beşeri bilimlerdeki bu gelişmeler coğrafya üzerinde de kendisini göstermeye başlamıştır. Batı Dünyası coğrafyasındaki bu değişimler özellikle 1970’lerde egemen olmaya başlayan çoklu bakış açısıyla daha da önemli hale gelmiştir. Bundan beşeri coğrafya ve özellikle de şehir coğrafyası yoğun bir şekilde etkilenmiş durumdadır. Batı Dünyası coğrafyasında 1970’lerden sonra meydana gelen değişimlerin Türkiye’deki coğrafi çalışmalara ne derece yansıdığı ve Türkiye’deki coğrafyanın gelişimi ile bu değişimin neresinde olduğu ve sorunları Tümertekin (1971, 1998), Akkan (1972) Erinç (1973), Koçman (1999), Kayan (2000), Özgür ve Tümertekin (2010), Kaya (2005), Gümüştü (2012) ile Özgür ve Yavan (2013)’in çalışmalarında farklı boyutlarıyla ele alınmıştır. Türkiye’deki coğrafyanın gelişimi; genel, fiziki veya beşeri yönden ele alınmasının yanında bu gelişimin daha detaylı olarak ortaya konulması ancak alt bilim dallarına inilerek analiz edilmesiyle elde edilebilir. Bu bakış açısıyla beşeri coğrafyanın bir alt dalı olan şehir coğrafyasının Türkiye’deki gelişimi ve Batı Dünyası şehir coğrafyasında meydana gelen gelişmelerden ne derece etkilendiği analizi bu çalışmanın başlıca amaçlarını oluşturmaktadır.

Çalışma giriş bölümünden sonra üç ana başlık altında irdelenmektedir. Yöntem, veri ve sınırlılıklar başlığı altında çalışmada kullanılan yöntem ile verilerin kaynağı, bu verilerin nasıl elde edildiği ve sınırlılıkları ele alınmaktadır. İkinci başlıkta kavramsal çerçeve verilmektedir. Kavramsal çerçevede şehir coğrafyasının doğası ve kullanılan başlıca yaklaşımlar ele alınmaktadır. Bunlar erken yaklaşımlar ve modern yaklaşımlar şeklinde irdelenmektedir. Üçüncü başlıkta Türkiye’de şehir coğrafyasının gelişimi üç farklı dönem halinde incelenmektedir. Çalışma, genel bir değerlendirme ve bunlara bağlı sonuçları içeren sonuç bölümü ile sona ermektedir.

2. Yöntem, Veri ve Sınırlılıklar

Bu çalışmada Türkiye’de şehir coğrafyasının gelişimi, kaynak taraması yapılarak, eleştirel yönden ele alınmaktadır. Çalışmanın veri kaynağı, Türkiye’de yayınlanmış coğrafya dergileri ile coğrafya alanında yapılmış yüksek lisans ve doktora düzeyindeki tezlerle sınırlı tutulmuştur. Türkiye’de hiç kuşkusuz coğrafya dergileri ve coğrafya alanında yapılan lisansüstü çalışmaları coğrafi çalışmaların tamamını içermemektedir. Ancak veri kapsamının genişliği ve çalışmanın makale boyutunda olması nedeniyle bu sınırlamayı gerekli kılmaktadır. Çalışmada pozitif-normatif bakış açısı kullanılmaktadır. Pozitif yaklaşım var olanı ortaya koyarken, normatif yaklaşım olması gerekeni ortaya koymaktadır (Özgür ve Yavan, 2013: 16-17). Var olan durum Türkiye’de coğrafya dergilerinde yayınlanan 3284 adet makalenin taranması (Tablo. 1) ve Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tez merkezi kütüphanesinde 1973-2020 yılları arasında şehir coğrafyası üzerine yapılmış 180’i yüksek lisans ve 48’si doktora olmak üzere toplam 228 adet lisansüstü tezin analiz edilmesi ile ortaya konulmaktadır. Gerek belirtilen dergilerdeki makaleler gerekse yüksek lisans ve doktora tezlerinin şehir coğrafyası açısından tasnifi yapılırken eserlerin başlıkları ile bu eserlerin içerik analizi yapılarak çalışmanın veri tabanı oluşturulmuştur.

Tablo 1. Türkiye'nin coğrafya dergilerinde yayınlanan makale sayıları

Dergi adı	Şehir coğrafyası makale sayısı	Toplam makale sayısı
Coğrafi Bilimler Dergisi (2003-2020) (Ank. Üniv. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi yayını)	18	199
Coğrafya Araştırmaları (1989-1996) (Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurulu, Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu yayını)	6	61
Coğrafya Araştırmaları Dergisi (1966-1988) (Ank. Üniv. DTCF Coğrafya Araştırmaları Enstitüsü yayını)	4	96
Doğu Coğrafya Dergisi (1995-2019)	68	562

Ege Coğrafya Dergisi (1983-2019)	22	234
İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi (1985-2019)	24	251
İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi (1951-1980)	20	319
İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Dergisi (1984-1994)	8	167
Marmara Coğrafya Dergisi (1996-2020)	48	667
Türk Coğrafya Dergisi (1943-2019)	40	618
Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (1992- 2001)	7	110
Toplam	265	3284

Batı Dünyası şehir coğrafyası çalışmalarında etkisini göstermeye başlayan yaklaşımlar ise olması gerekeni (normatifi) ifade etmektedir. Hall (2001)'a göre Batı Dünyası şehir coğrafyasında etkili olan yaklaşımlar, 1950 yılına kadar ortaya çıkan yaklaşımlar “erken yaklaşımlar” ve 1950 yılından sonra ortaya çıkan yaklaşımlar ise “modern yaklaşımlar” olarak ele alınmaktadır (Tablo 2). Bu yaklaşımların Batı Dünyası şehir coğrafyasını etkileme süreçleri ve içerikleri kavramsal çerçeve başlığı altında detaylandırılmıştır. Çalışmada Türkiye’deki şehir coğrafyasının gelişimi üç döneme ayrılarak ele alınmaktadır. Dönem aralıklarının belirlenmesinde; şehir çalışmalarıyla ilgili yayınların sayısı ve içeriklerinin yanında Türkiye’de coğrafyanın gelişimini ele alan çalışmalarda oluşturulan dönem aralıklarından da yararlanılmaktadır. Bununla birlikte bu dönemlerin oluşturulmasında Türkiye’de şehirleşmenin gelişim süreci ve bu süreci inceleyen çalışmaların dönem aralıkları da dikkate alınarak yapılmaktadır. Tüm bu etkenlere rağmen dönem aralıklarının öznel bir nitelikte olduğu da bilinmelidir. Ayrıca Batı Dünyası şehir coğrafyası çalışma alanları ve yoğunluğunu kapsayan 1973 yılında yapılmış bir çalışma aynı döneme denk gelen Türkiye’deki şehir coğrafyası çalışma alanlarıyla karşılaştırma olanağı sağlamıştır. Ancak daha sonraki dönemlerde bu kapsamada Batılı şehir coğrafyası yazınına değerlendiren bir çalışma olmadığından karşılaştırma yapmak mümkün olmamıştır. Bu durum makalenin sınırlılığı olarak değerlendirilmelidir.

Tablo 2. Batı Dünyası şehir coğrafyasında etkili olan yaklaşımlar

Erken yaklaşımlar (1950 yılına kadar)	Modern yaklaşımlar (1950 yılı sonrası)
Morfolojik yaklaşım	Pozitivist yaklaşım
Fonksiyonel yaklaşım	Davranışsal yaklaşım
Kuruluş-gelişim yaklaşımı	Hümanistik yaklaşım
Kültürel-genetik yaklaşımı	Yapısalcı yaklaşım
	Postmodern yaklaşım

3. Kavramsal Çerçeve

Bir mekân bilimi olan coğrafya “ayrı ayrı yerlerdeki tüm fiziki ve beşeri olayların etkileşimi, yerler arasındaki bu etkileşimin hangi kalıplar yarattığı ve mekânı nasıl örgütlediğinin çalışılmasıdır” (Bergman, 1995: 2). Coğrafi çalışma, doğa tarafından yaratılan insan eylemi sonucu değişen yeryüzünün, incelenmesidir (Tümtekin ve Özgüç, 1998). Coğrafya genel olarak iki başlık altında incelenir. Bunlar fiziki ve beşeri coğrafyadır. Fiziki coğrafya yeryüzünün fiziki kısımlarıyla ilgilidir. Beşeri coğrafya ise insanı, özelliklerini ve faaliyetlerini, kısaca insan ile mekân arasındaki ilişkileri inceler. Şehir coğrafyası, beşeri coğrafyanın bir alt dalı olan yerleşme coğrafyası içinde incelenir. Yerleşmeler, insanın var oluşu için mutlak biçimde gerekli olan bina ve meskenlerden oluşan birimlerdir. Yerleşme coğrafyası farklı ölçekte bu barınma birimlerinin ortaya çıkış nedenleri ve özelliklerini kendi ilkelerine göre araştırmaktadır. Şehirler büyük olan yerleşim birimleridir. “Kırsallığın karşıtı olan şehir, toprakla ilişkisi olmayan ve birbiriyle yakından ilişkili faaliyetlerin sınırları belli bir alanda toplandığı yerleşmedir. Şehir yerleşmeleri yeryüzü üzerindeki insan yapımı yaşam alanlarıdır” (Dickinson, 1948: 221-238). Şehir coğrafyası insan yapısı yaşam alanlarının, doğuşu, oluşumu, iç düzeni ve çevresiyle olan ilişkilerini biçimlendiren fiziki ve sosyo-ekonomik süreçleriyle ilgilidir. Doğal koşullar yanında bu süreçler daha çok beşeri karakterlidirler. Başka bir şekilde tanımlanırsa şehirler, “sosyal süreçlerle mekânsal yapıların sürekli bir etkileşim içinde olduğu organik yapılarıdır” (Aytaç, 2007: 199-226). Şehir coğrafyası şehir ve kasabalarını dağılışının açıklanması, şehirler içinde ve arasındaki benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması ile ilgilenir (Pacione, 2005). Şehirle ilgilenen diğer bilimlerle ortak olarak şehir coğrafyası, şehirleşme süreci, şehirselleşme mekânın sosyal farklılaşması, şehirselleşme ekonomisi, çevresel problemler ve günlük hayatın mekândaki iziyle ilgilenmektedir (Hutchison, 2010).

Şehir coğrafyasının geçmişi Strabon’a kadar uzanmaktadır. Ancak modern anlamda şehir coğrafyası, XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarında Avrupa’da, özellikle Almanya’da şekillenmeye başlamıştır. Şehirlerin lokasyonu ve dağılışı ile ilgili ilk çalışmaların Almanya’da Ratzel, Richthofen ve Hettner, İngiltere’de ise Chisholm tarafından yapıldığı görülmektedir. OttoSchülter, şehir içi arazi kullanım düzeninin açıklanması ve şehirlerin coğrafi görünümünün bir parçası olarak çalışılması ile ilgili metodolojik çalışmalar yapmıştır. Hettner,

özellikle limanları bulunan şehirleri çalışmıştır. Karl Hassert’in “Genel Şehir Coğrafyası” adlı eseri 1907 yılında yayınlanmıştır. Sonraki çalışmalar şehir coğrafyasının içeriği ve metodolojisi ile ilgili olmuştur. Daha sonraki yıllarda Sten de Gear, Stockholm; Roal Blanchard, Grenoble ve Annecy; Hans Bobek, Innsburg şehirleriyle ilgili araştırmalarda bulunmuştur (Mayer,1954: 143-166). Bu dönemde daha çok şehirlerin sit ve situasyonun araştırılması veya doğal çevrenin şehrin gelişimine olan etkisi incelenmiştir (Carter, 1976). Nitekim Blanchard, Grenoble şehri üzerine yazdığı kitabın önsözünde, şehirlerin kökeni ve gelişiminde onların sit alanlarının fiziki özelliklerinin etkili olduğunu dile getirmiştir (Pinchemel, 1983: 295- 318). Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’de ise şehir coğrafyasıyla ilgili dersler 1940’lı yıllardan sonra verilmeye başlanmıştır. Murphy’nin 1945 yılında ele aldığı “The American City: An Urban Geography” adlı eser ABD’de ilk şehir coğrafyası eserini oluşturmuştur. Buna karşın ABD’de Chaunchy Harris ve Edward Ullman şehir coğrafyasının kurucuları olarak kabul edilmektedir. Bu ülkede şehir coğrafyasıyla ilgili çalışmalar 1950’li yıllardan sonra gelişmeye başlamıştır.

Şehir coğrafyası, coğrafyanın ansiklopedik, klasik, bölgesel coğrafya ve uygulamalı coğrafya olmak üzere dört dönemde sıralanabilecek gelişim süreci içinde, son dönemde ortaya çıkmıştır (Karaboran, 1989: 81; Doğanay ve Doğanay, 2015: 156). Ansiklopedik dönemde bugünkü anlamda olmasa bile şehirlerden bahsedilmektedir. Örnek olarak Strabon, şehirlerin lokasyonunun onların gelişiminde etkili olacağını düşünmektedir (Carter, 1976). Başlangıçta şehir coğrafyasının merkezinde sit alanları vardı. Sit alanlarının tanımlanması, özellikleri, sınıflandırılması, sit ve situasyonun etkileşimi konuları ele alındı. Bu etkileşim fiziksel koşullarla, yani çevreci deterministik bakış açısıyla incelenmekteydi. Modern coğrafyanın başlangıç döneminde ortaya çıkan deterministik bakış açısında odak noktası, doğa ve insan arasındaki ilişki olmuştur. Bu bakış açısına göre beşeri olaylar, doğal koşulların baskısı altında en güçlüsünün hayatta kalması esasına göre şekilleniyordu (Holt-Jensen, 1999). Daha sonra şehirler bölgesel bakış açısıyla ele alınmıştır. Bölgesel bakış açısıyla ele alınca şehir coğrafyası, şehrsel ölçekte yapılan bölgesel coğrafyadan başka bir şey değildi. Bölgesel bakış açısı pasibilist (mümküncülük veya imkancılık) yaklaşımı kullanıyordu. Buna göre, fiziki çevrenin sosyal dünya üzerinde belirli sınırlamaları vardı. Ancak insanlar da kendi ihtiyaçları doğrultusunda çevreyi değiştirme imkânına sahipti (Öztürk ve Karabağ, 2013: 8-32). Açık biçimde anlatılırsa, “doğa her şey, insan da güçsüz değildi” (Tümertekin ve Özgüç, 1998). İnsanların sahip oldukları kültür veya hayat tarzı bu değişimi sağlayacak en önemli etkendi. Yine Fransa’da şehir coğrafyasının ortaya çıkışı, Vidalcı bakış açısının hâkim olduğu bir döneme rastlamaktaydı (Pinchemel, 1983). Şehirlerin morfolojik bakımdan incelenmesinin ön plana gelmesi bölgesel bakış açısı demektir.

Şehir coğrafyası, gelişimini, farklı dönemlerde hâkim olan yaklaşımlarla sürdürmüştür. Bunlardan erken yaklaşımlar olarak da ifade edilen ilk grubu; morfolojik, fonksiyonel, kültürel-genetik ve kuruluş-gelişim yaklaşımlarını kapsamakta olup 1950’li yıllara kadar etkin durumda varlık göstermiştir (Hall, 2001: 20).

Şehir coğrafyasında morfolojik akım, Almanya’da ortaya çıkmış, zamanla diğer alanlara (İngiltere ve Kuzey Amerika) yayılmıştır. Alman morfogenetik gelenek Schülter, Geisler ve Hassinger’e kadar uzanır. Dörries, Bobek, Lichtenberger, Sabelberg, Krings Almanya’da morfolojik yaklaşımla anılan diğer önemli kişilerdir. Christaller’in (1933) merkezi yerler teorisinden sonra bu ülkede yapılan çalışmalarda fonksiyonel bakış açısı ön plana çıkmıştır (aktaran Whitehand, 1987). Morfolojik akımda M.R.G. Conzen, Büyük Britanya’da ilk planda yer alır. Fleur, Smailes, Carter diğer önemli kişilerdir. Yaklaşım 1930’lu yıllarda ABD’de de etkili olmaya başlamıştır. Colby, Murphy ve Berry daha çok sosyo-ekonomik bağlamda çalışmalar yapmışken, Leighly, Spencer, Rickert, Bastian ve Jakle konuyu kültürel bakış açısıyla incelemişlerdir (Whitehand, 1987: 250-276). Ancak, Amerikan şehirlerinin yakın tarihli geçmişi nedeniyle yaklaşımın bu ülkede pek gelişmediği de söylenmektedir (Mayer, 1954). Bugün Morfolojik yaklaşım kendi içerisinde üç farklı bakış açısıyla ele alınmaktadır.

Şekil veya biçim anlamına gelen morfoloji veya fizyonomi kavramı yerleşme coğrafyasında yerleşmelerin şekilsel unsurlarını ifade etmektedir (Tolun-Denker, 1976: 4). Yerleşmelerin şekilsel unsurları, onu meydana getiren konutların arazi üzerindeki dağılışı düzeniyle bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır (Özçağlar, 2000: 64). Morfoloji veya fizyonomi kavramı şehir morfolojisi olarak da tanımlanmış ve “Urban Landscape” veya “Townscape” (şehrsel coğrafi görünüm) olarak ifade edilmiştir. Buna göre “Townscape”, şehirlerin fiziksel formu, alan ve binaların yerleşme alanı üzerindeki dağılışı düzenini kapsamaktadır (Smailes, 1966: 84). “Townscape”; cadde-sokak düzeni, binaların mimari sitil ile tasarımı ve arazi kullanımı olmak üzere üç önemli unsurdan oluşmaktadır (Herbert ve Thomas, 1982: 12). Bununla birlikte “Townscape” kavramı belirtilen anlamının yanında zaman içinde farklı disiplinler tarafından “bütünüyle öznel şehir imajı” anlamında da kullanılır olmuştur (Carter, 1976: 142; Johnson, 1966: 21-23). Bu alanda son yıllarda yapılan çalışmalarda ise özellikle şehrsel alanların şekil ve tasarımında mimar, planlamacı ve yöneticilerin etkileri üzerinde odaklanılmaktadır (Hall, 2001: 20).

Morfolojik çalışmaların bir parçası da kuruluş-gelişim ve fonksiyonel yaklaşımdır. Morfolojik ve fonksiyonel çalışmalar, kuruluş-gelişim açısından veya evrimsel olarak incelenmediği sürece, yüzeysel kalır. Çünkü morfoloji ve fonksiyonel yapı zaman içinde değişebilmektedir (Murphy, 1974: 5). Kuruluş-gelişim akımı 20. yüzyılın ilk yıllarında Alman coğrafyacılar arasında yaygın olarak etkili olduğu görülmüştür (Hall, 2001: 20). Kuruluş-gelişim akımı Ertin (1994), Somuncu (1995) ve Uğur (2003)'un çalışmasında yer aldığı gibi şehrsel gelişim, şehrsel alanların büyüme devrelerine göre ele alınmaktadır. Bir yerleşmenin kuruluş-gelişimi analiz edilirken o yerleşmede ve çevresinde geçen tarihî olayların anlatımından çok, çeşitli kaynaklardan yararlanılarak onun ele alındığı dönemdeki coğrafyası ortaya konulması amaçlanmalıdır (Tuncel, 1971). Yerleşmenin gelişim evreleri tespit edilirken öncelikle yerleşmenin fizikî büyümesi ile mevcut kartografik ve yazılı kaynaklar incelenmelidir (Uğur ve Aliğaoğlu, 2019: 7-8).

Fonksiyonel akım ise şehirlerin sahip olduğu işlevleri üzerinden şekillen bir akımdır. Şehir coğrafyasında fonksiyon kavramı, bir şehir yerleşmesinin ortaya çıkışını, gelişimini sağlayan faaliyetler olarak ifade edilmektedir (Beaujeu-Garnier ve Chabot, 1967: 106). Fonksiyonel akım; biri şehrin kendi ve çevresi için ortaya çıkmış merkezi yer olarak rolü diğeri ise bu fonksiyonların şehir içinde dağılışı olmak üzere iki yönü bulunmaktadır (Tolun-Denker, 1976).

Kültürel genetik akım, bir kültürel alan veya bölgenin parçaları olarak kavranabilen elemanların incelenmesi üzerine şekillenmiştir (Tolun-Denker, 1976: 6). Kültür, şehirleri birçok yönüyle etkilemektedir. Farklı kültürel bölgelerde farklı şehrsel tipler ortaya çıkmaktadır. Kısacası, bütün şehirler buldukları alanın kültürlerini ifade ederler (Holnzer vd., 1967: 367-381). Bu yaklaşım bakış açısıyla, İslâm şehirden söz edilebileceği gibi, Orta Çağ şehri veya Latin Amerika şehirden de söz etmek mümkündür.

Şehir coğrafyasında etkili olan yaklaşımlarda 1950'li yıllardan sonra önemli değişimler meydana gelmiştir. 1950'li yıllardan sonra ortaya çıkan pozitivist, davranışsal, hümanistik ve yapısalcı yaklaşımlar, Hall tarafında modern yaklaşımlar olarak tanımlanmıştır (Hall, 2001: 21). Modern yaklaşımların şehir coğrafyasındaki etkisi özellikle 1970'li yıllardan itibaren artmıştır. Böylece şehir coğrafyası 1970'lerden itibaren çoklu yaklaşım açılarının etkisinde kalmıştır. Ancak erken yaklaşımlardan morfolojik yaklaşımın kuruluş-gelişim ve fonksiyonel yaklaşımı da içine alarak günümüze kadar geldiğini de unutmamak gerekmektedir.

Pozitivist (olgucu) yaklaşım, bilimsel metodu dikkate alır. Pozitivist bilim felsefesine göre bilgi duyu organları, gözlem ve deneyimle sağlanır. Sezgi, ilham ve metafizik yöntemleriyle elde edilen bilgi, doğru değildir. Sadece gözlemlenen ve algılanabilen şeylerin varlığı doğrulanabilmektedir (Yavan, 2005: 405-414). Pozitivist yaklaşım, kanunlar bulmaya yönelik olduğundan nomotetik yaklaşımı benimser. Sayısal devrimle iç içe olan yaklaşımda evrensel kanunlar ve bunların neden olduğu gözlemlenebilir kalıplar ortaya konulmaktadır. Bunlar sayılar, istatistikî tasvirler, istatistiksel güdüleme, hipotez testleri ve modeller kullanılarak açıklanmaktadır (Bergman, 1995). Pozitivist yaklaşım kendi içinde ekolojik ve neo-klasik yaklaşım olarak ikiye ayrılmaktadır. Ekolojik yaklaşımda, insan davranışının ekolojik yapı ile şekillendiği ifade edilmektedir. Darwin'in düşünce yapısıyla şekillenmiş bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda esas olan, yaşam ağı olarak adlandırılan süreçte bütün organizmalar karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde bulunmaktadırlar. Yaşam ağında aynı habitatta yaşamak zorunda olan canlılar (bitki ve hayvan türleri) birbirleriyle mücadele ve rekabete girerek hâkimiyet ilkesine göre yer seçerler. İnsan yerleşmelerinde de benzer süreç meydana gelir. İnsanlar aynı habitatta rekabet içerisindedirler. Rekabette belirleyici unsur merkezi ve uygun mekânların ele geçirilmesi şeklindedir. Sonuçta sanayi ve ticaret şehrsel mekâna hâkim olduğu gibi, yüksek gelire sahip en güçlü grup ya da gruplar mekânda en avantajlı yeri, örnek olarak en iyi oturma alanını, elde ederler. Aslanoğlu (1998) ve Kurtuluş (2010)'un çalışmaları bu yaklaşıma vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşımı seçen şehir coğrafyacıları, kökeni 1920'lere varan Şikago ekolünü benimsemişlerdir. Burgess'in ortak merkezli daireler modeli, Hoyt'un arazi kullanımının sektör modeli ve Chauncy Harris ve Edward Ullman'ın çok çekirdekli modeli bu ekolü seçen coğrafyacıların yaptıkları başlıca katkılar olmuştur. Neo-klâsik yaklaşım ise "insan akılcıdır" esasına dayanmaktadır. Dolayısıyla insan davranışları tahmin edilebilir. Ekonomik insan (Homo economicus) para ve zaman açısından maliyeti en az, yine aynı açıdan kâr en yüksek düzeye çıkarmak için çalışmaktadır. Bu tür davranış, en yüksek kâr davranışı olarak tanımlanabilir. Merkezi yerler teorisi, Thünen modeli ve Alonso'nun Neo-klâsik yer seçimi teorisi bu yaklaşımla ele alınmışlardır. Ekolojik ve neo-klasik yaklaşımların daha çok teorik olmaları ve şehirlerde artan problemlere çözüm üretememeleri ve pozitivist yaklaşımın objektif bilim olma iddiası gibi nedenlerle davranışsal, hümanistik gibi diğer yaklaşımların, özellikle 1970'li yıllardan sonra, ön plâna çıkmasıyla sonuçlanmıştır (Uğur ve Aliğaoğlu, 2019: 8-9).

Davranışsal yaklaşım 1970'li yıllarda ortaya çıkmış olup, insan davranışlarında değer yargıları, amaçlar ve güdülerin önemine vurgu yapılmaktadır. "Mekan bütün bireyler tarafından aynı şekilde anlaşılabilir ve tecrübe edinilen gerçek bir fenomen değildir" (Öztürk ve Karabağ, 2013:14). Bu yaklaşımla şehir coğrafyası, şehrsel

çevrede insanların faaliyetleri, karar verme süreci ve çevrelerine verdikleri anlamların çalışılması olarak ifade edilmektedir (Knox,1994). Bu yaklaşıma göre şehirselleşme faaliyetleri ve arazi kullanımı, kafasındaki imajları birbirinden farklı olan insanların bilgi eksikliği içinde aldıkları kararlar sonucunda şekillenmektedir. Ancak bu yaklaşım da yasa benzeri birtakım genellemelerin ortaya çıkarılması ile ilgilenmektedir. Bu nedenle davranışsal yaklaşım pozitivist yaklaşımın bir devamı olarak da kabul edilmektedir (Hall: 2001: 23).

1970’li yıllarda itibaren etkinliğini attıran diğer bir yaklaşım hümanistik yaklaşım olmuştur. Hümanistik (insancıl) yaklaşıma göre bilimsel coğrafya, insan deneyiminin tamamını açıklayamaz. Hümanistik coğrafya yorumlayıcı anlamaya yöneliktir (Bergman, 1995). Bu yaklaşıma göre bireyler ve gruplar ile yer ve coğrafi görünüm arasında derin, öznel ve çok karmaşık olan ilişkiler ağı bulunmaktadır. Çünkü insan, duyu ve düşünceleri ile karmaşık bir varlıktır. İnsanların davranışlarındaki derin anlamlar ancak hümanistik bakış açısıyla ortaya çıkarılabilmektedir. Öyle ki insan ve çevre arasındaki ilişkilerin ampirik araştırmalarla tam olarak ortaya konulamayacağı öne sürülmektedir (Kaya, 2017: 373). Zaten “Hümanist felsefe içindeki fenomenoloji, bilimin amacının açıklamak değil anlamak olduğunu savunuyordu” (Kaya, 2005: 260). Hümanistik coğrafyanın davranışsal yaklaşımdan farklı olarak gerçekliğin sosyal olarak nasıl inşa edildiğini ortaya çıkarmak gibi bir amacı vardır (Öztürk ve Karabağ, 2013). Ancak bu yaklaşımın şehir coğrafyasına olan etkileri sınırlı olmuştur. Bu tür bir yaklaşımla ele alınan çalışmalar, şehir coğrafyasında daha çok monoton ve ruhsuz modern şehirselleşme görünümlere eleştiri nedeniyle ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımla 1976 yılında Edward Relph tarafından ele alınan “Yer ve Yersizlik (Place and Placelessness)” adlı eser en önemli örneklerden biridir. Davranışsal ve hümanistik yaklaşım kendi içindeki farklılığa rağmen her ikisi de teorik şehir modellerinden çok insan ile çevresi arasındaki ilişkide yorumlayıcı anlayışı öne çıkarmışlardır (Hall, 2001: 23).

Yapısalcı yaklaşım “Harvey’in öncülüğünde, coğrafi analizin adanmış bir Marksist yorumuna yönelmiştir” (Soja, 2017: 75). Karl Marx’a göre, tarih boyunca ilkel, köleci, feodal ve kapitalist ile sosyalist olmak üzere farklı üretim şekilleri ortaya çıkmıştır. Üretim şekillerine bağlı olarak ekonomik ve sosyal üst yapı arasında belirli yapısal bağlantılar ortaya çıkmaktadır. Ekonomik temeldeki değişim sosyal üst yapıyı şekillendirmektedir. “Kent, sermaye dolaşım sürecinde kazanılan parasal gelirleri (ücret ve karlar) ya da bu sürecin türevleri olan gelirleri (rant, vergiler, faiz, tüccar gelirleri, hizmetler için yapılan ödemeler) kullanarak kendilerini yeniden üreten bireylerin yerleştiği yerdir” (Harvey, 2015: 317). Sosyal eşitlik ve ekonomik temel üzerine kurulu Marksist coğrafyaya göre, toplumsal sorunların temel kaynağı, bir sermaye birikim süreci olan kapitalist üretim ilişkilerinde yatmaktadır. Dolayısıyla kapitalist üretim, şehirselleşme süreçlerinin esas nedenidir. Kapitalist üretimde varlık ve yokluğun birlikteliği söz konusudur. Çevre şehirselleşme, şehirselleşme, toplu alışveriş merkezleri, yerinden edilme süreci (soylulaştırma), kapalı toplumlar (gated community ya da walled community) kapitalizmin mekâna yansımalarının örneklerini teşkil etmektedir. Bunlar, şehri soyut, kâr arayışlarının en yüksek boyuta çıktığı bir alan olarak görmekte ve değişim değerini merkeze almaktadır. Kapitalist üretimin aksine Marksist yaklaşımda şehir yaşam mekânı olarak kabul edilmekte, kullanım amacı öne çıkarılmaktadır. Harvey’in “Sosyal Adalet ve Şehir” (Harvey, 2003) adlı eseri bu yaklaşımı ele alan önemli bir çalışmadır. Özetle bu yaklaşımda, “modern coğrafyanın bildik konuları Marksist analiz ve yorumlamaya tabii tutulmaktadır: Arazi rantı, arazi kullanım kalıpları, yapı çevrenin çeşitli biçimleri, sanayinin ve ulaşım güzergâhlarının konumu, şehirselleşme biçimi ve şehirselleşme ekolojisinin gelişimi, şehirselleşmiş alanlarının işlevsel hiyerarşisi, eşitsiz bölgesel gelişimin nedenleri, yeniliklerin yayılması, algısal ve zihinsel haritaların kullanımı, ulusal zenginliğin eşit olmayan gelişimi ve son olarak yerelden küreselleşme coğrafi tablonun oluşumu” (Soja, 2017: 75) yer almaktadır.

Şehir coğrafyasında 1980’lerin sonları ve 1990’larda etkili olmaya başlayan diğer bir yaklaşım ise postmodern yaklaşımdır. Postmodern teori büyük anlatıların reddi ve beşeri farklılıklar üzerine kuruludur. Postmodern düşünce genel kanun ve modeller bulmaya çalışan mantıksal pozitivism, eşitlik ve sosyal adalet üzerine kurulu daha çok kapitalizmin iç çelişkileri üzerinden açıklama yapan yapısalcılıktan uzaktır. “Tarih ve ilerleme, hakikat ve özgürlük, akıl ve devrim, bilim ve sanayicilik postmodernlerin tarihin çöplüğüne havale etmek istedikleri modernliğin büyük anlatılarıdır” (Kumar, 2010: 106). Postmodern mimari düşünce modernizmin fonksiyonel anlayışı yerine stillerin farklılaşması üzerinde durur. Postmodern şehirselleşme görünümü daha çok estetik üzerine temellendirilmiştir. Hoşluk, dokulu zarafet ve işlenmiş yüzeyler estetik ile ilgilidir. Yerelleşme bağlantı ve yaya-otomobil ayrımı diğer özelliklerdir (Relph, 1987). Postmodern şehirselleşmede şehirselleşme kenar, şehir merkezinde kalan faaliyetleri örgütlemekte, şehirselleşme sürecinde küresel ölçekli, şirket hâkimiyetli bağlantı, bireyselliğin yerini almaktadır. İlerlemeci olmayan karmaşık şehirselleşme süreçleri ilerlemeci şehirselleşme sürecinin yerini almaktadır (Dear, 2002: 5-32). Post modern şehirselleşmede farklılık, teklik ve bireysellik ön plana çıkmakta, şehirselleşme olaylara çoklu bakış açısı getirilmekte; toplumun bütün sınıfları dikkate alınmaktadır. Şehirselleşme pazarında cinsiyet farklılaşması yanında dışlanma mekânları, cinsellik, etnik ve sınıfsal farklılık, evlilik, yaş, engelliler açısından da irdelenmektedir.

4. Türkiye’de Şehir Coğrafyası

4.1. Şehir Coğrafyasının Başlangıç Yılları (1950-1980)

Türkiye’de 1950-1980 dönemini şehir coğrafyası açısından hızlı şehirleşme ve şehir coğrafyasının oluşum yılları olarak değerlendirmek mümkündür. Bu dönemde Türkiye’deki coğrafya dergilerinde şehirlerle ilgili makale çalışmaları Selen (1945)’in çalışması dikkate alınmazsa 1950 yılından sonra ortaya çıktığı görülür. Dönem boyunca coğrafyacılar şehir coğrafyasıyla ilgili coğrafya dergilerinde 27 makale yayınlamışlardır. Bu çalışmalarda Tunçdilek (1957), Yücel (1960,1961), Tümertekin ve Korkut (1964), Tümertekin (1965,1980), Darkot (1967) Tolun-Denker (1970, 1973) Şen (1974), Korkut (1974), Emiroğlu (1975) ve Tuncel (1973, 1977, 1980) ön plana çıkan coğrafyacı bilim insanlarıdır. Bu dönemde makale düzeyindeki çalışmalar dışında doktora tezi bazında da çalışmalar verilmiştir. Şen (1971) ve Karaboran (1975) bu alanda doktora tezi yapan ilk bilim insanlarıdır. Her iki coğrafyacı bu süreci Almanya’da tamamlamışlardır. Şen “Ankara Şehrinin Mesken Alanlarının 1923’ten beri Gecekondu Sorunu Açısından Gelişimi” adlı doktora tezini 1971 yılında tamamlamıştır. Karaboran ise kısaca adı "Yukarı Çukurova’da Osmaniyeye Şehri" olan doktora tezini 1975 yılında tamamlamıştır.

Tablo 3. Türkiye’de coğrafya dergilerinde şehir coğrafyası ile ilgili başlıca alanlarda yapılan makale sayıları (1950-1980)

Makale konusu	Makale sayısı
Şehirleşme	6
Bölgesel ve şehirselleme planlama	4
Şehirselleme fonksiyonları	6
Şehirlerin evrimi (kuruluş-gelişimi)	3
Nüfusun şehir içi dağılışı	3
Konut ve gecekondulaşma	1
Yer değiştiren şehirler	1
Şehir ve doğal çevre	3
Çevre sorunları	-
Kültürel genetik açıdan şehirler	-
Diğer	-
Toplam	27

Bu dönemde şehirlerle ilgili yapılan makalelerde şehirselleme fonksiyonlarının incelenmesi en önemli konuyu oluşturmuştur. Şehirleşme ve bölgeselleme planlama konuları ise ikinci önemli çalışma alanıdır. Bununla birlikte şehirlerin kuruluşu ve gelişimi ile şehir, doğal çevre ve şehirselleme nüfus dağılışı diğer önemli çalışma alanlarını oluşturmuştur. Sonuçta bu dönemde gerek makale düzeyinde gerekse lisansüstü şehirselleme çalışmaları; fonksiyonel sınıflandırma, şehirlerin evrimi ile morfolojik yapısı olmak üzere erken yaklaşımların ilk örneklerini meydana getirmiştir.

Dünya ölçüsünde şehir coğrafyası çalışmalarının 1950 yılından sonra ortaya çıkışı düşünüldüğünde Türkiye’nin de bu alanda geç kalmadığını göstermektedir. Nitekim Strand (1973)’in Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Hollanda ve İskandinav Devletleri kökenli 72 coğrafya dergisinin makale ve kitap tanıtımlarının taranması sonucu elde ettiği çalışma dikkate alındığında aynı dönemde Türkiye’nin şehir coğrafyası çalışmalarında da benzer konuların çalışıldığı ortaya çıkmaktadır. Tablo 3 ve 4’ün içerik yapısı Türkiye’de şehir coğrafyasında işlenen konuların Batılı ülkelere göre konumunu ortaya koymaktadır. Şehirleşme her iki tabloda da ele alınan ortak konulardır. Fonksiyonel ve ekonomik yapı; morfoloji ve şehirselleme coğrafi görünüm ile nüfus ve sosyal yapı diğer ortak çalışma alanlarıdır. Tablo 4’te çalışılan konular daha çok çeşitlilik göstermektedir. Yine aynı tabloda Türkiye’de yaygın olarak çalışılmayan bazı konu başlıkları da bulunmaktadır. Banliyöleşme, göç, şehir içi ikamet hareketliliği, algı ve davranış, ulaşım, boyut, dağılım, lokasyon ve şehirselleme sistemler, şehirlerin geleceği gibi konular Türkiye’de bu dönemde henüz çalışılmadığı görülmektedir. Bu durumun başlıca nedeni Türkiye’deki şehirleşmenin Batı Dünyası şehirleşmesinden farklı olmasından kaynaklanmaktadır (Uğur, 2014: 353-354). Öyle ki gelişmekte olan ülkelerin geneli gibi Türkiye’nin de sanayileşme sürecini geç takip etmesi ve sanayileşme sonrası şehirleşmenin de geç başlamasına neden olmuştur (Gillmor, 1974: 174-176). Böylece gelişmekte olan ülkelerin geneli gibi Türkiye’nin de şehirleşme süreci Batı Dünyası şehirleşme yapısındaki farklılığa bağlı olarak bazı şehirselleme yapıları gelişmemiş veya henüz ortaya çıkmamışlardır. Bu durum Türkiye’nin bu dönemde yapılan şehir coğrafyası çalışmalarında da kendisini göstermiştir. Ancak bu farklılık nedeniyle Türkiye şehir coğrafyası çalışmalarında Batı Dünyası şehir coğrafyası çalışmalarına göre bazı çalışma alanlarının görülmemesine karşılık genelde paralellik gösterdiğini de ortaya koymaktadır. Bunda Türkiye’nin uzun bir süre bir çevre ülkesi konumundan sonra ulusal kurtuluş mücadelesinden başlayarak II. Dünya Savaşı sonlarına kadar süren ülke içi kaynaklara ve ihtiyaçlara bağlı dönüşüm etkili olmuştur (Tekeli, 1982: 41-42). Nitekim bu

dönüşüm bir yandan sanayileşme ve ekonomik kalkınma diğer yandan bilim ve teknolojik yapı üzerinde de kendisini göstermiştir. Öyle ki yeni açılan üniversite ve bölümlerin ilk bilim insanları arasında başta Alman ve Fransız bilim insanları da yer almış, ardından Türk bilim insanları başta yine ağırlıklı olarak bu ülkeler olmak üzere Batı Dünyası ülkelerinde tamamladıkları lisansüstü eğitimi ya da yurtdışı deneyiminin artırılması amacıyla devam ettirilen eğitim faaliyetlerinin etkileri 1970’li yıllara kadar devam ettirilmiştir. Türkiye’nin bu dönemdeki dönüşümlerin coğrafya bilimine yansımalarının yanında coğrafya biliminin kendi iç disiplinindeki yapısından kaynaklı etkileri de yayın performansı ve çeşitliliğinde kendisini göstermiştir. Nitekim bu dönemde Türkiye genelindeki bölüm ve dolayısıyla coğrafyacı bilim insanı sayısının sınırlı olmasının yanında mevcut bilim insanlarının da ağırlıklı olarak fiziki coğrafya alanında yoğunlaşmış olması beşeri coğrafya ve dolayısıyla şehir coğrafyası çalışmalarının göreceli olarak sınırlı kalmasında etkili olmuştur.

Tablo 4. Bazı batılı ülkelerde 1950-1970 yılları arasında şehir coğrafyasının başlıca alanlarında yapılan makale sayıları

Makale konusu	Makale sayısı
Şehirleşme	205
Boyut, dağılım, lokasyon ve şehirseller sistemler	365
Demografya ve sosyal yapı	212
Göç, Şehir içi ikamet hareketliliği, algı ve davranış	144
Liman şehirleri	214
Şehirseller planlama, şehirlerin geleceği	365
Morfoloji ve şehirseller coğrafi görünüm	65
Fonksiyonel ve ekonomik yapı	498
Banliyöleşme, kır-şehir çeperi, şehirseller tarım, şehirseller faaliyetlerin desantralizasyonu	133
Ulaşım	66
Sanayi şehirlerinin dünya, bölge ve bireysel incelenmesi	619
Klimatoloji ve çevreseller bakış	52
Toplam	2938

Kaynak: (Strand , 1973).

4.2. Erken (Geleneksel) Yaklaşımların Geliştiği ve Modern Yaklaşımların İhmal Edildiği Dönem (1981-2000)

1981-2000 döneminde şehir coğrafyasıyla ilgili yayınlanan makale sayısında artış olmakla birlikte bu artış sınırlı düzeyde kalmıştır. Nitekim dönem boyunca şehir coğrafyasıyla ilgili coğrafya dergilerinde yayınlanan makale sayısı 47 olarak tespit edilmiştir. Bu yayınların niteliklerine bakıldığında ise erken (geleneksel) yaklaşımların farklı çeşitleriyle şekillendiği görülür. Bunun yanında aynı dönemde gittikçe etkinliğini arttırmış özellikle Kuzey Amerika kökenli modern yaklaşımların ise bu dönemdeki çalışmalara yansımadağı ortaya çıkmaktadır. Öyle ki yapılan makalelerin yarısından fazlası (26), şehirseller fonksiyonlar ve şehirlerin kuruluş-gelişimi ile ilgilidir. Şehirleşme konusuyla ilgili 6, şehir ve bölge planlama ile ilgili ise 3 adet yayın yer almıştır (Tablo 5). Bu dönemde şehir coğrafyası yüksek lisans ve doktora tezi düzeyinde de ele alınmaktadır. Dönem boyunca yapılan yüksek lisans sayısı 35’tir. Yüksek lisans tezleri bütünüyle, şehir coğrafyası, şehirseller gelişim veya kuruluş-gelişim bakış açısıyla ele alınmaktadır. YÖK kayıtlarında ilk şehir coğrafyası ile ilgili kayıt Şenol (1985) tarafından hazırlanan "Şarköy Şehir Coğrafyası" adlı yüksek lisans tezdur. Dönem itibarıyla yapılan doktora tezlerinin sayısı ise 18’dir. Bu dönemde yapılan ilk doktora tezi ise, Baykal’ın 1988 yılında tamamlanan "Salihli Kent Coğrafyası" başlıklı çalışmasıdır. Çalışma 1989 yılında Salihli Belediyesi tarafından basılmıştır. Bu dönemde yapılan doktora tezlerinde de geleneksel yaklaşımların farklı çeşitlerinde örnekler verilmiştir. Nitekim tezler konusal olarak bakıldığında, fonksiyonel ve kuruluş-gelişim yaklaşımının önemini koruduğu görülmektedir. Böyle bir durum şehir coğrafyasında Alman ve Fransız etkisinin varlığını ortaya koymaktadır. Bu etki günümüze kadar da gelmiştir. Bu dönemde Kuzey Amerika kökenli coğrafyada ve özelde şehir coğrafyasında etkili olan değişimlerin Almanya’nın ve Fransa’nın ve bir bütün olarak Batı Avrupa coğrafyasına ve dolayısıyla şehir coğrafyasına yansımadağı görülür. Bu durum Batı Avrupa şehir coğrafyası etkisinde şekillenmiş olan Türkiye’deki şehir coğrafyası üzerinde de kendisini göstermiştir. Bununla birlikte Türkiye’nin bu dönemde içinde bulunduğu siyasal ve sosyo-ekonomik yapısındaki istikrarsızlıklar ve beraberinde gelişen kaotik durumun da önemli etkileri olmuştur. Nitekim 1960’lı yıllardan başlayarak onar yıl aralıklarla ortaya çıkan askeri darbelerin yarattığı sarsıntıların etkileri bu dönemde giderek artmış ve ülke gittikçe içine kapanan bir sürece girmiştir. Bu durum diğer alanlarda olduğu gibi eğitim kurumlarına ve dolayısıyla bilimseller çalışmalara da olumsuz sirayet etmiştir.

Tablo 5. Türkiye’de şehir coğrafyası başlıca çalışma alanları ile ilgili makale sayıları (1981-2000)

Çalışma konusu	Makale sayısı
Şehirleşme	6
Şehir ve bölgesel planlama	3
Şehirselleşme fonksiyonları	16
Şehirlerin evrimi (kuruluş-gelişimi)	10
Nüfusun şehir içi dağılışı	-
Konut ve gecekondulaşma	2
Yer değiştiren şehirler	1
Şehir ve doğal çevre	4
Çevre sorunları	1
Kültürel genetik açıdan şehirler	1
Diğer	3
Toplam	47

4.3. Erken (Geleneksel) Yaklaşımların Hâkimiyeti ve Modern Yaklaşımlarda Sınırlı Gelişme Dönemi (2001 Yılı ve Sonrası)

Bu dönemde coğrafya dergilerinde şehir coğrafyası üzerine yazılan makale sayısı bir önceki döneme göre büyük oranda artış göstererek 191’e çıkmıştır. Makale sayısındaki bu yüksek artış gibi şehir coğrafyası alanı üzerine yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinde de önemli artışlar yaşanmıştır. Nitekim 2001 yılı ve sonrasında yapılan yüksek lisans sayısı 145’e doktora sayısı ise 30’a yükselmiştir. Daha önceki dönemlere göre makale ve lisansüstü çalışmalarının artmasında Türkiye’nin 1990’lı yılların başlarından 2000’li yılların başlarına kadar süren hemen her ile bir üniversite ve buna bağlı olarak coğrafya bölümü ve coğrafyacı akademisyen sayısının artışı başlıca neden olmuştur. Bununla birlikte 1980’li yıllardan itibaren yeniden hızlanan kırsal kesimden şehirlere göç ve 2000’li yıllardan sonra artık ülkedeki nüfusun ağırlıklı bölümünün şehirlere yer almasına bağlı olarak şehirlere ortaya çıkan sorunlara coğrafyacıların gittikçe artan oranda çalışma konusu seçmesi de etkili olmuştur. Ancak bu çalışmaların önemli bir kısmı daha önceki dönemlere benzer şekilde erken yaklaşımların etkili olduğu görülmektedir. Nitekim bu dönemde yapılan makaleler içinde şehirselleşme (52) ve kuruluş-gelişim (25) yönüyle yazılan makale sayısı (77), toplam makale sayısı içerisinde en büyük bölümü oluşturmaktadır (Tablo 6). Öyle görülmektedir ki coğrafyacılar mevcut bilinen yaklaşımları farklı şehirselleşme yerleşmeler seçerek uyguladıkları ortaya çıkmaktadır. Ancak bu durum mutlak anlamda değildir. Daha önceki dönemlerde çalışılmayan banliyöleşme, şehirselleşme, şehir içi ikamet hareketliliği, şehirselleşme kimlik, kapalı toplumlar, şehirselleşme koruma ve şehirselleşme dönüşüm gibi alanların bu dönemde yayınlara konu olduğu tespit edilmiştir. Bu dönemde yeni çalışma alanlarının ortaya çıkmasında küreselleşmenin etkilerinin Türkiye şehirselleşmesinde etkisini 1980’li yıllarda gittikçe artıran küreselleşme, neoliberal politikalar ve bunun şehirlere etkileri, gelişmekte olan ülkelerin geneli gibi Türkiye’de de 2000’li yıllardan itibaren etkileri görülmeye başlanmıştır. Her ne kadar Şengül (2009) Türkiye’de 1980 yılı ve sonrası yılları sermayenin şehirselleşmesi olarak belirlemişse de bu etkinin 2000’li yıllardan itibaren ortaya çıktığı söylenebilir. Öyle ki Türkiye’de bu dönemde küreselleşmenin gittikçe hissettiren etkisiyle şehirselleşme mekânlar da dönüşüm içine girmiş, farklı şehirselleşme mekânlar, şehirselleşme biçimleri ve kavramları ortaya çıkmıştır.

Tablo 6. Türkiye’de şehir coğrafyasının başlıca çalışma alanlarıyla ilgili yapılan makale sayısı (2001 yılı ve sonrası)

Çalışma konusu	Makale sayısı
Şehirleşme	19
Bölgesel ve şehirselleşme planlama	4
Şehirselleşme fonksiyonları	52
Şehirlerin evrimi (kuruluş-gelişimi)	25
Nüfusun şehir içi dağılışı	2
Konut ve gecekondulaşma	5
Yer değiştiren şehirler	2
Şehir ve doğal çevre	13
Çevre sorunları	8
Kültürel genetik açıdan şehirler	7
Diğer	54
Toplam	191

5. Sonuç

Küresel liberal ekonomilerde 1960’ların sonu 1970’lerin başlarında artış gösteren sorunlar ve bu sorunlara çözüm geliştirme süreci, Batı Dünyası’nda beşeri bilimler ve dolayısıyla coğrafyanın dönüşümü üzerinde de kendisini göstermiştir. Batı Dünyası coğrafyasındaki bu değişimler özellikle 1970’lerden sonra egemen olmaya başlayan çoklu bakış açısıyla daha da önemli hale gelmiştir. Bundan beşeri coğrafya ve özellikle de şehir coğrafyası yoğun bir şekilde etkilenmiş durumdadır. Türkiye’deki şehir coğrafyasının gelişimi ve Batı Dünyası şehir coğrafyasında meydana gelen değişimlerin Türkiye’deki şehir coğrafyasının gelişimine ne düzeyde etkilediği, bu çalışmada sınırlanan bir veri seti üzerinden kaynak taraması yoluyla içerik analizi yapılarak ortaya konulmaktadır.

Türkiye’de şehir coğrafyasının gelişiminde üç dönem ayırt edilebilir. Ancak bu dönemler arasında mutlak ayırım yapmak güçtür. Çünkü bir dönemde şehir coğrafyasını etkileyen faktörlerin etkileri diğer dönemlere yansımaları söz konusudur. Buna Türkiye şehir coğrafyasının tüm dönemlerinde etkisi görülen Alman ve Fransız ekolü örnek oluşturmaktadır. Birinci dönem şehir coğrafyasının başlangıç yılları (1950-1980) olarak ayırt edilmektedir. Bu dönemde yapılan çalışmalar Batı Dünyası şehir coğrafyasında yapılan çalışmalardan farklı değildir. Oysa bu farklılık ikinci dönemde giderek artmaktadır. İkinci dönem, erken (geleneksel) yaklaşımların geliştiği ve modern yaklaşımların ihmal edildiği dönem (1981-2000) olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemde Batı Dünyası şehir coğrafyasında giderek gelişen modern yaklaşımların Türkiye şehir coğrafyasına pek yansımadağı ortaya çıkmıştır. Batı Dünyası şehir coğrafyası ile Türkiye’deki şehir coğrafyası arasındaki yaklaşım farkı üçüncü dönemde sınırlı da olsa azalmaktadır. Üçüncü dönem, geleneksel yaklaşımların hâkimiyeti ve modern yaklaşımlarda sınırlı gelişme dönemi (2001 ve sonrası yıllar) olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu dönemde de modern yaklaşımlarla bazı çalışmalar yapılmış olmasına karşın, bu çalışmaların yeterli düzeyde olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Sonuçta Türkiye’deki şehir coğrafyasının gelişimi, Batı Dünyası özellikle Kuzey Amerika kökenli şehir coğrafyasında ortaya çıkan yakın zamanlı değişimler konusunda istenilen düzeye gelmiş değildir. Bu duruma gelişmekte olan ülkelerin geneli gibi Türkiye’nin şehirleşme sürecinin Batı Dünyası şehirleşme sürecinin gelişiminden farklı olmasının önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bununla birlikte Türkiye’nin özellikle 1960’lı yıllardan itibaren etkileri giderek artan sosyo-ekonomik sorunlar ile askeri darbe ve girişimlerinin ortaya çıkardığı kaotik durum diğer birçok alan gibi bilimsel altyapı ve gelişim sürecini de olumsuz etkilemiştir. Ancak küreselleşme etkilerinin 2000’li yıllardan itibaren Türkiye şehirleşmesi ve Batı Dünyası’yla etkileşiminin artması üzerinde kendisini göstermesi ve Türkiye’de bilimsel altyapının yaygınlaşması, şehir coğrafyasıyla ilgili yayınların ve bu yayınların da modern yaklaşımlarla ele alınmasında artış sağlamıştır. Türkiye’de artan şehirleşme ve sorunları ile yaygınlaşan bilimsel altyapının yanında küreselleşmenin artan etkisine bağlı olarak şehir coğrafyası çalışmalarının ve bu çalışmaların da modern yaklaşımlarla ele alınmasında giderek artış beklenmektedir.

Dünyada ortaya çıkan sorunlar ve yeni eğilimler geçmişte olduğu gibi günümüz de en çok şehirleri etkilemektedir. Aynı şekilde dünya nüfusunun artık ağırlıklı bölümünün şehirlerde barındığı düşünüldüğünde bu değişim çok daha hızlı gelişmektedir. Bununla birlikte şehirselleşme hızla artan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu değişim çok daha hızlı ortaya çıkmaktadır. Şehirlerin hızla değişen yapıları dikkate alındığında bu değişimin şehir coğrafyasının gelişimine de yansıtacağı muhakkaktır. Bu nedenle Türkiye’deki şehir coğrafyasının gelişimi farklı veri setleri ve bakış açılarını içeren yeni çalışmalarla ele alınmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Kaynaklar

- Aytaç, Ö. (2007). Kent Mekânların Sosyo-Kültürel Coğrafyası, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (2), 199-226.
- Akkan, E. (1972). Cumhuriyet’in 50. Yıldönümünde Coğrafya, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 5-6, 1-5.
- Aslanoğlu, R.A. (1998). *Kent, Kimlik, Küreselleşme*. Bursa: Ezgi kitabevi.
- Baykal, F. (1989). *Salihli Kent Coğrafyası*. İzmir: Salihli Belediyesi Kültür Yayını.
- Beaujeu-Garnier, J. and Chabot, G. (1967). *Urban Geography*. New York: Longmans Green And Co.
- Bergman, E. F. (1995). *Human Geography, Cultures, Connections and Landscapes*, Englewood Cliffs. New Jersey: Printice Hall.
- Carter, H. (1976). *The Study of Urban Geography*. London: Hodder & Stoughton Educational.

- Darkot, B. (1967). Şehir Ayırımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kriterleri, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 16, 3-8.
- Dear, M. (2002). Los Angeles and the Chicago School: İnvitationto a Debate, *City and Community*, 1, 5-32.
- Dickinson, R.E. (1948). The Scope and Status of Urban Geography. An Assessment, *Land Economics*, 24 (3), 221-238.
- Doğanay, H. ve Doğanay, S. (2015). Coğrafya'ya Giriş (12. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Emiroğlu, M. (1975). Türkiye Coğrafi Bölgelerine Göre Şehir Yerleşmeleri ve Şehirli Nüfus, *Coğrafi araştırmalar Dergisi*, 7, 125-157.
- Erinç, S. (1973). *Elli Yılda Coğrafya*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Ertin, G. (1994). *Eskişehir Kentinde Yerleşmenin Evrimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Gillmor, D. (1974). *A Socio-Economic Geography*. Dublin: Cahill Co Limited.
- Gümüştü, O. (2012). *Coğrafyaya Davet*. Tarihçe, Kavramlar, Yapı, Sistematik, Kaynaklar, Metod. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Hall, T. (2001). *Urban Geography* (2th edition). London: Routledge.
- Harvey, D. (2003). *Sosyal Adalet ve Şehir*. (Çev. M. Moralı). İstanbul: Metris Yayınları.
- Harvey, D. (2015). *Kent Deneyimi*. (Çev. E. Soğancılar). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Herbert, T.D. and Thomas, J.C. (1982). *Urban Geography*. New York: John Wiley&Sons.
- Holt-Jensen, A. (1999). *Geography History & Concepts*, London: Sage Publications Ltd.
- Holzner, L., Dommissie, E.J. and Mueller, J.E. (1967). Toward a Theory of Cultural-Genetic City Classification, *Annals of the Association of American Geographers*, 57 (2), 367-381.
- Hutchison, R. (2010). *Encyclopedia of Urban Studies*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington: Segal.
- Johnson, H.J. (1966). *Urban Geography An Introductory Analysis*. New York: Pergamon Press.
- Karaboran, H. H. (1975). "Die Stadt Osmaniye in der Oberen Çukurova. Entwicklung, Struktur und Funktionen Einer Türkischen Mittelstadt. Ein Beitrag zur Regionalen Stadtgeographie und zur Landskunde dar Südöstlichen Türkei", Heidelberg: Universität Heidelberg.
- Karaboran, H.H. (1989). Şehir Coğrafyası ve Şehirsel Fonksiyonlar, *Fırat Üniversitesi Dergisi Sosyal Bilimler*, 3 (1), 81-118.
- Kaya, D.A. (2017). Kentsel Coğrafya. S. S. Özdemir, Ö. B. Özdemir ve N. Uzun (Der.), *Kent Planlama* içinde (359-385 ss). Ankara: İmge Kitabevi.
- Kaya, İ. (2005). Sosyal Teori ve Beşeri Coğrafya. S. Avcı ve H. Turoğlu (Ed.), *Ulusal Coğrafya Kongresi, Prof.Dr. İsmail Yalçınlar Anısına (29-30 Eylül 2005) Bildiriler Kitabı* içinde (257-266 ss). İstanbul.
- Kayan, İ. (2000). Türkiye Üniversitelerinde Coğrafya Eğitimi Amaç, Yeni Hedefler, Sorunlar ve Öneriler, *Ege Coğrafya Dergisi*, 11, 7-22.
- Knox, P. (1994). *Urbanization, An Introduction to Urban Geography*. New Jersey: Prentice Hall.
- Koçman, A. (1999). Cumhuriyet Döneminde Yüksek Öğretim Kurumlarında Coğrafya Öğretimi ve Sorunları, *Ege Coğrafya Dergisi*, 10, 1-14.
- Korkut, C. (1974). İzmir Şehrinin Coğrafi Özellikleri, *Türk Coğrafya Dergisi*, 22 (26), 89-105.
- Kumar, K. (2010). *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma, Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları* (3. Baskı). Ankara: Dost Kitabevi.
- Kurtuluş, H. (2010). Kent Sosyolojisinde Değişen Kavrayışlar ve Türkiye'nin Kentleşme Deneyimi. Ö. Uğurlu, N. Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak, M. Şiriner (Der.), *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları* içinde (177-226 ss). İstanbul: Örgün Yayınevi.

- Mayer, H.M. (1954). Urban Geography, In P. E. James, C. F. Jones, (Eds.), *American Geography: Inventory and Prospect*, New York: Syracuse University Press.
- Murphy, R. E. (1974). *The American City: An Urban Geography* (2th Edition). New York: McGraw-Hill Book Company.
- Özçağlar, A. (2000). *Coğrafyaya Giriş*. Ankara: Hilmi Usta Matbaacılık.
- Özgüç, N. ve Tümertekin, E. (2010). *Coğrafya, Geçmiş, Kavramlar, Coğrafyacılar*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Özgür, E.M. ve Yavan, N. (2013). Türk Coğrafyacılarının İç Hesaplaşması: Neden Başaramadık? Nasıl Başarabiliriz?, *Beşeri Coğrafya*, 1(1), 14-38.
- Öztürk, M. ve Karabağ, S. (2013). Coğrafyada Paradigmalar, *Journal of European Education*, 3(1), 8-32.
- Pacione, M. (2005). *Urban Geography, A Global Perspective*. (2th edition) London and New York: Routledge.
- Pinchemel, P. (1983). Geographers and the City, In J. Patten (Ed), *The Expanding City*. London: Academic Press.
- Relf, E. (1987). *The Modern Urban Landscape*. London: Croom Helm.
- Selen, H.S. (1945). Türkiye'de Köy Yerleşmeleri ve Şehirleşme Hareketleri, *Türk Coğrafya Dergisi*, 3 (7-8), 97-106.
- Smailes, A.E. (1966). *The Geography of Towns*, London: Hutchinson.
- Soja, E.W. (2017). *Post Modern Coğrafyalar, Eleştirel Toplumsal Teoride Mekânın Yeniden İleri Sürülmesi*. (Çev. Y. Çetin). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Somuncu, M. (1995). Kayseri Şehri'nin Kuruluşu ve Gelişmesi, *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 4, 127-146.
- Strand, S. (1973). *Urban Geography (1950-'70): A comprehensive Bibliography of Urbanism as Reflected in the Articles and Book Reviews of 72 American, Canadian, British, Dutch and Scandinavian Geographical Periodicals*. Illinois: Monticello.
- Şen, E. (1971). *Die Entwicklung der Wohngebiete der Stadt Ankara Seit 1923 Under Besonderer Berücksichtigung des Gecekondu-Phänomens*, Saarbrücken: Phil. Diss.
- Şen, E. (1974). Ankara Şehri Mesken Alanlarının Gelişimi (Gecekonu Sorunu Açısından), *Türk Coğrafya Dergisi*, 22 (26), 73-86.
- Şengül, H.T. (2009). *Kentsel Çelişki ve Siyaset, Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi* (2. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Şenol, G. (1985). *Şarköy Şehir Coğrafyası*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi.
- Tekeli, İ. (1982). *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Tolun-Denker, B. (1970). Silivri'de Gelişen Şehirselleşme Fonksiyonları Hakkında, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 1970, 9 (17), 93-102.
- Tolun-Denker, B. (1973). Tekirdağ Şehir Nüfusu, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 18-19, 151-166.
- Tolun-Denker, B. (1976). *Şehir İçi Arazi Kullanılışı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Tuncel, M. (1971). *İzmit Şehir Coğrafyası*, İstanbul: Basılmamış Doçentlik Tezi.
- Tuncel, M. (1973). İzmit Şehri ve Yayılış Sahası, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 10 (18-19), 167-188.
- Tuncel, M. (1977). Türkiye'de Yer Değiştiren Şehirler Hakkında Bir İlk Not, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi* (1974-1977), 20-21, 119-128.
- Tuncel, M. (1980). Türkiye'de Kent Yerleşmelerinin Tarihçesine Toplu Bir Bakış, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 23, 123-160.

- Tunçdilek, N. (1957). Eskişehir ve Şehrin Tekamülü, *Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 4 (8), 35-47.
- Tümertekin, E. (1965). *Türkiye'deki Şehirlerin Fonksiyonel Sınıflandırması*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enst. Yayını.
- Tümertekin, E. (1971). Türkiye'de Beşeri Coğrafyanın Gelişimi. E. Tümertekin, F. Mansur ve P. Benedict (Ed.), *Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar* içinde (1-16 ss). İstanbul: Çağlayan Matbaası.
- Tümertekin, E. (1980). *İstanbul'da Nüfus Dağılışı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını, Coğrafya Enst. Yayını.
- Tümertekin, E. (1998). Beşeri Coğrafya, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Bilim Sosyal Bilimler-II* içinde (187-215 ss). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Tümertekin, E. ve Korkut, C. (1964). İzmir Şehrinde Nüfus Dağılışı, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 14, 123-131.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (1998). *Beşeri Coğrafya: İnsan Kültür Mekân*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Uğur, A. (2003). Aydın Şehrinin Kuruluşu ve Gelişme Evreleri, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1 (2), 41-62.
- Uğur, A. (2014). Spatial Development of Urbanization in Turkey. R. Efe, N. Sam, R. Sam, E. Spiriagevas, E. Galay (Eds.), *Cities in The Globalizing World and Turkey: A Theoretical and Empirical Perspective* içinde (353-369 ss). Sofia: St Kliment Ohridski University Press.
- Uğur, A. ve Aliağaoğlu, A. (2019). *Şehir Coğrafyası* (7. Baskı). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Wallerstein, İ. (2012). *Bildiğimiz Dünyanın sonu Yirmi Birinci Yüzyıl için Sosyal Bilim* (4. Basım). İstanbul: Metris Yayınları.
- Whitehand, J.W.R. (1987). Urban Morphology. In M. Pacione (Ed.), *Historical, Geography: Progress and Prospect*, London: Croom Helm.
- Yavan, N. (2005). Bilim Felsefesi Bakımından Coğrafyada Pozitivist Yaklaşım. S. Avcı, H. Turoğlu (Ed.), *Ulusal Coğrafya Kongresi, Prof. Dr. İsmail Yalçınlar Anısına (29-30 Eylül 2005) Bildiriler Kitabı* içinde (405-414 ss). İstanbul.
- Yücel, T. (1960). Türkiye'de Şehirleşme Hareketleri ve Şehirler, *Türk Coğrafya Dergisi*, 16 (20), 23-35.
- Yücel, T. (1961). Türkiye'de Şehirleşme Hareketleri I, *Türk Coğrafya Dergisi*, 17 (21), 31-45.

